

Dörd ünsürdən biri: Od

Od deyəndə hər kəsə bir assosiasiya yaranır - kimisi istini, kimisi işığı, kimisi təhlükəni xatırlayır. Dini-mistik ruhlu insanlar isə əksər halda od deyəndə ilk düşüncüləri İblis olur. Od öz adında sanki bir təhlükə daşıyır. Miflərə inansa, bu, ilk odu insanlara çatdıran Prometeyin faciəsinin xofudur ki, insanların bədənindən çıxmır. İblislə, yaxud Prometeylə bir əlaqəsi var, ya yox, amma maraqlı hallardan biri də odla bağlı neqativ düşüncələrin pozitivlərə nisbətə çox olmasıdır. Bəlkə də bundan qaynaqlanır ki, müqayisə zamanı neqativ insanlar çoxluq təşkil edir.

Əgər nəzərə alsaq ki, od varlığın mahiyyətində duran dörd ünsürdən biridir, onda onunla insan arasında müəyyən bənzərliklərin olmasına təəccüb etmərik. Od da insan kimi nəfəs alır, oksigene ehtiyacı var; onun da var olması üçün müəyyən temperatur əhəmiyyətlidir; onun da varlığının davam etməsi müəyyən yanacaqdan - enerji mənbəyindən asılıdır.

Odlar da insanlar kimi müxtəlifdir. Biri sarıdır, biri qırmızı; birinin qapqara üstündən ocaq görünür, digərinin ocağı elə gürdür ki, heç yaxın getmək olmur; biri korun-korun yanib öləyir, digərinin şöəsi göyə ucalır, biri bir çöplə xoşbəxt olur, alışıb-yanır, birinin yanacağı haradandı heç özü doğru-dürüst bilmir. Bəli, adamlarla od arasında çox bənzəyiş var, amma maraqlıdır: insanların odların fərqli çalarlarını açıq, yoxsa odmu insanların?

Çinçi ən kiçik "od"du, amma çoxuna başlanğıc ola bilir. Özü yandır, elə onun-bunun ocağını alışdırır. Kibrit çöpü də elədir. Onun missiyası elə bununla bitir. Amma bunu o qədər mexaniki, şüursuz şəkildə edir ki, bəzən küləyin qabağına düşüb uçaraq hara isə təsadüfən düşdüyünün, kiminsə ot tayasına od vurduğunun da mahiyyətinə varmır. Onunku alışdırmaq - ara qızıdır insanlar kimi. Belələrini agentlərin, təbliğatçıların arasında rahatca görmək mümkündür.

Köz də təhlükəlidir, çünki külün altında, orda-burda gizlənməyi sevir. Kiçikdi, amma düşdüyü yeri yandırır, saxlamaq olmur, sönmək də bilmir. Bir də görürsən, düşdüyü yerdə bir ocaq çatdı, ya da xəbərin olmadı, sevimli bir əşyanın elə bir yerini dəlib keçdi ki, nə atılmaz, nə satılmaz - bütün günü qeybətə adamların həyatını zəhərləyən, xəlvətdə söz aparıb gətirən adamlar kimi.

Yeri gəlmişkən, bəzən işıldaböcəklər kimi özünü közə bənzədən yalançı odlar da olur. Əslində, işıldaböcəklər gecələr - bütün başqa dəyərlərin qaranlıqda qaldığı bir vaxtda ortaya çıxırlar və əsl işıq, od gələndə isə itib-batırlar - birgünlük şan-şöhrətlə özünü səmanın ənginliklərinin ulduzu hesab edənlər kimi. Varlığı və yoxluğunun xalqa bir istisi olmayan bu "işıldaböcəklər" ilk baxışda adama xoş gəlsə də, əslində, bir işıq - mədəniyyət görüntüsü yaradıb əsl işıqdan nəzərləri yayındırırlar.

Əsl od gizlində qalmağı sevmir. O, diqqət və ehtiyatlı münasibət - özünə hörmət tələb edir; məsələn, ağacın odunu aşkara çıxmağa qoymayanda o, gizlində "yanıb qovrulur" və ... kömür olur. İçindəki odu, istisi, hərəti qalır və bu xərclənməyən potensial onu qapqara qaraldır. Nə ağacdan ağac olur, nə küldən kül. Onun xeyrini hamı bilir: ucuz və keyfiyyətli yanacaq! Heç kimə, heç nəyə zərər vermədən öz işini görür, amma özü də tələsir, tezəcə alışır və istəyir ki, birce yanib bu yarımçıq halından qurtulsun. Ömrünü, arzu-larını övladlarının gələcəyi üçün qurban verən qadınlar və yaxud maddi ehtiyaclar ucubtından əsl istedadını gəlirli işə dəyişən şəxslər də belədir. Öz varlığı qalır qaranlıqda, bütün potensialını başqalarına sərf edir.

Tez alışıb tez də sönen ocaqdan nə isə anlamaq

çox çətindir. Niyə yandı, nə məqsədə yandı, heç özü də tam olaraq dərk etmir, sadəcə kimlərdənsə geri qalmamaq üçün o da alışır, alovlanır. Amma bu ağır iş - içinin hərəkətini bölüşmək, varlığını yandırıb ətrafına isti vermək - hər oğulun hüneri olmadığına görə tezəcə sönmür. Düzdür, partlayışlar, bombalar da tez alışır, amma gec sönmür və nəticəsi faciəli olur. Amma onların da hökmü özlərində olmur, heç özləri də bil-mir ki, əsl idarə edən kimdir, həqiqi məqsəd nədir.

Odu idarə edə bilməyəndə o, yanğına, fəlakətə çevrilir. Bu halında o nə sözdən anlayır, nə hikmətdən. Nə gözəllikdən bir anlayışı olur, nə dəyərdən. Fərq qoymadan ən nadir ağacı çör-çöpə qatıb külünü göyə sovurur; quşun da, heyvanın da, insanın da yuvasını qara qoyur. Bunlar öz ideyası, məqsədi naminə kimliyinə məhəl qoymadan minlərlə insanı güdə-a-verən, repressiyalar, qətləmlər törədən tiranlar, despotlardır. Onların da anladığı yeganə şey öz qüvvəsi-

ni başqalarının üzərində sınaqdan keçirmək və yoluna çıxanları ayaqlayıb keçməkdir.

Yaş odunun yanması isə bir ayrı faciədir. İstisinə qızınmırlar, üstüsünə kor olurlar. Nə ağac kimi həyatına tam son qoyulmayan, nə odun kimi fəaliyyəti hələ başlamayanların odu da yarımçıq olur. Şəraitin, məqsədin dəyişməsi onun da taleyini dəyişə bilər. Harada nə əqidə sahibi olacağı özüne belə məm-malı qalan, şəraitə görə "rəngini" dəyişən, amma cəmiyyətdə kifayət qədər ad-san, söz sahibi olanlar da beləcə ətrafındakılara isti yerinə üstü bəxş edirlər - neçə sifətinin olması heç cür belli olmayan, adı yaxşı, əməli yaman olan, adını dost qoyub düşməndən bətrə vuran kəslər kimi.

Od insana bənzəyirsə, deməli, onun da romantik duyğuları var, o da üsyankar və ya hüznü hallar yaşaya bilir, gah şimşək olub göylərdə çaxır, gah da şam olub əriyir. Maraqlıdır, hər ikisində od bənzər anlar keçirir: üstə od, altı damla. Şimşək də yanır və yağır, şam da. Amma şimşək bunu üsyarla edir, şam səssiz-səmsiriz. Şimşək bir dəfə hayqırır, nəre çəkir və bu nərdən hər kəs titrəyir, dəhşətə gəlir. Şam isə sızıldaya-sızıldaya qorxur ki, birdən pərvanəsi çox yaxın gələr. Amma əlindən bir şey gəlmir və yeganə sevdini yana-yana, göz yaşı tökə-tökə yandırır. Tələsir ki, əriyib bitsin, çox cana qıymasın.

Hər ikisi dillərdə dastandır: şam ağlaya-ağlaya yanib yana-yana ağlaması ilə, şimşək bir anın içində qaranlığı parçalaması, aydınlatması ilə sanki qaranlığı vahiməyə salıb əvəzində işığın ecəzkarlığını göstərir. Adamlar da belədir. Biri sərt siması, kəskin çıxış-ları ilə, bir başqası kövrək, məsum misraları ilə tanı-nır. Hər ikisi millətinin qayğısını çəkir, cəhəlt yuxu-sundan oyatmağa çalışır.

Çıraqdakı şöle ancaq ilk baxışda kiçik və təhlükə-siz görünür: yağını-yanacağını verirlər, o da yanır. Əslində, onun piltəsini də, yağını da müəyyən həddə saxlamaq lazımdır. Çünki piltəsi artıq olanda, "dili

uzananda" his edib ətrafını qapqara eləyir. Vay o günə ki, bu şölənin "əli" yanacaq mənbəyinin özünə çat-ta! Onda partlayış, fəlakət qaçılmaz olur.

Kimlərəse muzdlı iş görə, əslində bir məmur ol-duğu halda özünü əhəmiyyətli şəxsiyyət hesab edən və bu dar dünyagörüşüylə ondan asılı olanların taleyi ilə oynayan qulluqçu kimi ya adamların gününü qara edir, ya da Allaha bəndəlik etməyib elə hey yanaca-ğının mənbəyinə yaxınlaşmağa çalışır.

Çırağın daha modern forması isə elektrik işığıdır. Düyümə ilə yanıb-sönmür. Düzdür, ruhu yoxdur, amma istisi var, hətta yandıra da bilir. Bəzən "əsəbiləşəndə" vurub düyməni də sıradan çıxarır. Bu səbəbdən indi onu da əlindən almağa çalışırlar: nə ruhu olsun, nə istisi, elə "düyüməyə" xidmət eləsin, qənaətli, etibarlı və ucuz. Belə "maneken" - vətəndaşlara da hər döv-lətin ehtiyacı var, istər yüksək vəzifələrdə, istər adi fəhlələkdə.

Həm çırağın, həm də elektrik işığının oxşar xüs-siyyəti öz "kökündən" ayrı düşməkdir. Ocaqda odla odun bir-birini tamamlayır, hətta kül də bu mənzərə-nin ayrılmaz bir elementi olur. Çıraqda, yaxud elektrik işığında isə vəziyyət başqadır. Yəni bir var xalqın ənənəsi, kökü, bir də var öz kökündən bixəbər, baş-qa mədəniyyətə həsəd aparıb öz ənənəsindən imtina edən cəmiyyət. Başqa sözlə desək, odun-alovun öz yerində olması az əhəmiyyətli məsələ deyil, yəni adamlar öz yerində, öz bacardığı işlə məşğul olanda xalqa, millətə bir "istisi" dəyə bilər. Öz ocağından yanan odun istisi də, külü də öz ocağındı. Belə insanlar sayəsində millət bir millət kimi özünü təsdiq edə bilir, irəli gedir, "imzalar arasında öz imzası" olur. Axı oca-ğın özü həm bu gün, həm sabah, həm şərait, həm də mühit deməkdir. Belə ocaq bir məktəbdir ki, onun kö-zü ilə neçə ocaq qalamaq mümkündür. Kül isə tarix və keçmişdir. Atalarımız təsadüfən deməyiblər ki, "külü küllükdən götürürlər". Bir ocaq özüne yer edirsə, kül salırsa, o yeri heç kim başqa niyyət üçün isti-fadə edə bilmir.

Bir yerdə alışıb başqa yerdə yanan, üçüncü bir yerdə də sönen biri isə heç öz "mən"inə də deyil, özünün nisbi, öləri istəklərinə xidmət edir. Yağı-yanaca-ğı öz millətindən alıb gedib başqa millətin çırağını yandıran iş adamları buna gözəl nümunədir. Yəqin onlar bilsələr ki, çırağını yandırdığı o yad millət yanaca-ğı bitən kimi onun külünü süpürüb atacaq, belə hə-vəslə günün günortaçağı çıraqlar yandırmazlar. Yəni ona ehtiyac olmayan bir yerdə nə öz millətinin sərvə-tini, nə öz "mən"ini xərcləməzlər.

Nəhayət, nur haqqında! İlahi hikmətin insanda tə-zahürü! Müqəddəslik duyğusunu dərk edən şəxsin "mən"inin bələdçi işığı! Düzdür, nur od deyil. Əbu Turxan da yazırdı ki: "Yandırmısaydı, ataşı daha par-laq nur zənn edərdilər". Amma əgər söhbət varlığı təşkil edən dörd ünsürdən gedirsə, onda nurun da öz yeri, daha doğrusu, öz zirvəsi var. Bəli, nur yandırır, işıqlandırır, amma o, sadə bir işıq da deyil. O, hikmə-tin, ilahi həqiqətin, Allahın insana verdiyi mahiyyətin bir varlıq formasıdır. Onun mənbəyi İlahi aləmə bağlı olduğuna görə bu hikmət nə tükənir, nə də insanları yanlış yola aparır.

Belə insanlar da var. Öz ideyaları, müdriklikləri ilə zaman-məkan çərçivəsi tanımayan bu şəxslər tarix-də arif, filosof, mütəfəkkir kimi tanınırlar. Əslində, bu, bir zirvədir. Oddan, alovdan keçən, "bişən", bərkiyən düşüncənin - "mən"nin nuru. Təəvvüfə görə, varoluşun səbəbi və varlığının qaranlı olan, yalnız insana verilən ilahi nur...

Bəli, od dörd ünsürdən biridir. Lakin belə məlum olur ki, hər insana eyni oddan pay düşməyib: kimisi çinqıdır, kimisi kömür, kimisi yanğındır, kimisi nur...

Könül BÜNYADZADƏ,
AMEA-nın müxbir üzvü.